

Zadania samorządu miasta Ostrowa Wielkopolskiego i ich realizacja w latach 1945 – 1950 wobec przemian własnościowych

Po zakończeniu okupacji hitlerowskiej w 1945 r. samorząd Ostrowa Wielkopolskiego przystąpił do działalności w zakresie zaspokojenia potrzeb komunalnych. Kontrolował zbudowane wcześniej zakłady: Gazownię, Wodociąg i Kanalizację, Rzeźnię oraz Elektrownię Miejską. Finanse miejskie prowadził z częściowym wykorzystaniem aktywów Komunalnej Kasy Oszczędności (dalej – KKO) miasta Ostrowa.

Już na pierwszym posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w dniu 21 lutego 1945 r. po wyborze Prezydium ustalono ilość i skład komisji. Były to komisje: Budżetowa, Finansowa, Podatkowa, Opieki Społecznej, Apropowizacyjna, Szkolna, Przemysłu i Handlu, Propagandy Kultury i Sztuki, Miejskich Zakładów Przemysłowych, Mieszkaniowa oraz deputacji – budowlanej, rzeźni miejskiej, kanalizacji i leśnej.¹ Samorząd przystąpił do realizacji założeń podatkowych. Na rok 1945 były to udziały w podatkach państwowych: od nieruchomości, od wyrobu i przerobu spirytusu, od wyrobu drożdży, od sprzedaży spirytusu i alkoholu, od psów oraz dodatki od państwowego podatku dochodowego i gruntowego. Dochodził również podatek miejski od publicznych: zabaw, rozrywek i widowisk.

Prowadzone jeszcze działania II wojny światowej nakładały na miasto świadczenie obowiązkowych dostaw na rok gospodarczy 1944/1945. Prowadziło to do zmniejszenia własnych dochodów budżetowych. Gminny Komitet Dostaw Zboża i Ziemiopłodów na terenie Ostrowa został rozliczony z obowiązkowych dostaw 870 korcy (kr.) żyta, 15 kr.

¹ Archiwum Państwowe Kalisz, Akta miasta Ostrowa (dalej skrót: APK, A m O), sygn. 15. *Protokółarz Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 21 II 1945.

pszenicy, 91 kr. jęczmienia, 313 kr. owsa, 6 100 kr. kartofli, 120 kr. siana, 150 kr. słomy i 10 kr. łąbinu.²

Intensywna eksploatacja przedsiębiorstw komunalnych przez okupanta w związku z wojną totalną prowadzoną od 1943 r. i nowe obciążenia finansowe w 1945 r. powodowały proces zadłużania samorządu. Pierwszą pożyczką miasto zaciągnęło 9 VI 1945 r. na inwestycje dla Miejskich Zakładów Przemysłowych w Polskim Banku Komunalnym w Łodzi na kwotę 2 940 000 zł. Przeznaczona została na: remont pieca 5-komorowego w gazowni, budowę 5 studni na wodę pitną, filtrownię w Stacji Pomp i 4 podstacje elektryczne. Następną, w wysokości 300 000 zł. skierowano na inwestycje w Rzeźni Miejskiej.³ Zaciągane były również krótkoterminowe pożyczki z Komunalnej Kasie Oszczędności powiatu Ostrowskiego, np. w dniu 21 VIII 1945 r. w wysokości 350 000 zł. na zakup opału dla 7 szkół powszechnych, gimnazjum żeńskiego i administracji. Ta tendencja spotyka się ze stanowczą krytyką władz państwowych. Świadczy o tym pismo z Ministerstwa Administracji Publicznej z dnia 5 XII 1945 r. do Zarządu Miasta:

na podstawie otrzymywanych wiadomości Ministerstwo Administracji Publicznej stwierdziło, że związki samorządowe nie stosują się do tego zarządzenia M. A. Publicznej i zaciągają pożyczki w K.K.O. (...) Tego rodzaju postępowanie ze strony związków samorządowych i niektórych ob. ob. Wojewodów jest niedopuszczalne i w przyszłości nie może mieć miejsca.⁴

Próba gospodarowania dotychczasowym majątkiem miasta w II połowie 1945 r. spotyka się z nowym zjawiskiem, jakim jest proces przejmowania zakładów komunalnych przez państwo. Rezolucja MRN na posiedzeniu 25 IX 1945 r. rozpatrująca zarządzenie Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego - Wydział Przemysłowy z dnia 30 VIII 1945 r., dotycząca przejęcia Elektrowni i Gazowni Miejskiej przez Zarząd Państwowy, stwierdza:

MRN uważa wspomniane zarządzenie wobec podstaw prawnych za niesłuszne i wyraża ostry protest przeciw takiemu uszczuplaniu majątku samorządowego Gminy Miejskiej w Ostrowie. MRN uchwała zwrócić się w tym stanie rzeczy do Woj. Rady Narodowej o spowodowanie wycofania nieprawego i krzywdzącego zarządzenia.⁵

² *Ibidem*, posiedzenie z dn. 12 III 1945.

³ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 9 VI 1945.

⁴ APK, A m O, sygn. 7. *Okólniki, przepisy i zarządzenia*. Pismo z dn. 5 XII 1945.

⁵ APK, A m O, sygn. 15. *Protokółarz Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 25 IX 1945.

Sprawa przejmowania mienia komunalnego, pojawia się na kolejnym posiedzeniu MRN w dniu 27 X 1945, w związku z brakiem odpowiedzi z WRN. Podjęta uchwała wskazuje na determinację radnych w ratowaniu majątku miasta.

Również co do Elektrowni – do czasu ustawowego wyjaśnienia jest ona własnością miasta. MRN włącza elektrownie w ramy ogólnego budżetu tut. Gminy Miejskiej. (...) Gmina Miejska, po pozbawieniu jej udziału w podatkach państwowych, straciła większość dochodów, na których obliczała swój budżet. Należy się liczyć z poważnym niedoborem, który w przybliżeniu wyniesie 5 000 000 zł.⁶

Eliminacja niezależności finansowej samorządu w systemie bankowym znajduje potwierdzenie w procesie likwidacji Komunalnych Kas Oszczędności. W tej sprawie radni, po częściowych zmianach personalnych, nie oponują i w dniu 29 XII 1945 r. podejmują uchwałę o wszczęciu postępowania likwidacyjnego KKO miasta, mianując likwidatorem Wandę Ziembiewiczównę. Równocześnie została rozwiązana Komisja KKO miasta. Stan ten trwał do 5 IX 1947 r. w związku z wyborem likwidatorów i ostateczną likwidacją KKO. Proces ten przebiegał zgodnie z postanowieniem Ministra Skarbu z 10 III 1947 r.⁷

Z zestawienia bilansu budżetu za 1945 r. wynika niedobór na sumę 496 433,81 zł., stanowiło to 5% ogólnej kwoty. Spowodowane było to przejęciem przez miasto dodatkowych zobowiązań. Jedno z nich to uczestnictwo w akcji przesiedleńczej na tereny Ziemi Odzyskanych (dalej – ZO) od 1945 do 1949 r. Ze sprawozdania z akcji przesiedleńczej na ZO z terenu powiatu ostrowskiego, od 1945 r. do końca 1949, dowiadujemy się o przesiedleniu 5 237 rodzin (razem 6 898 osób). Zasadlenia obejmowały tereny Ziemi Lubuskiej: Gubin, Zieloną Górę, Piłę, Wschowę, Babimost, Sulęcín i Rzepin, jak również upatrzone i zarezerwowane gospodarstwa. Każdy przesiedleńca otrzymywał 10 000 zł. bezzwrotnej zapomogi po osiedleniu, 80 000zł. pożyczki na zakup krowy, 110 000 zł. pożyczki na zakup konia i 125 000 pożyczki długoterminowej na remont budynków. Pożyczki te były wypłacane przez Powiatową KKO na okres 3 lat.⁸ Kasa ta przejęła kapitał KKO miasta Ostrowa w 1947 r., samo miasto otrzymało patronat nad Babimostem – miastem i powiatem.

⁶ *Ibidem*, posiedzenie z dn.27 XI 1945.

⁷ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 5 IX 1947.

⁸ APK, Starostwo Powiatowe w Ostrowie, sygn.45. *Sprawozdanie z akcji przesiedleńczej* z dn. 15 X 1949.

Samorząd był obciążony zobowiązaniami wynikającymi z odbudowy państwa. Wziął udział w Powszechnej Pożyczce Odbudowy Kraju (8 293 500 zł.), przesłał na Komitet Odbudowy Warszawy 394 985 zł., w grudniu 1946 r. złożył Daninę Narodową na ziemię zachodnie 21 944 087 zł., wniósł udziały do Banku Komunalnego w Poznaniu 50 000 zł., do 21 sierpnia 1945 r. nadzorował Komitetowi Niesienia Pomocy dla Poznania.⁹ Informowała o tych zobowiązaniach miejscowa prasa:

W dniu 4 czerwca 1945 r. zorganizował się na terenie naszego miasta Powiatowy Komitet Odbudowy Warszawy. W skład Komitetu Honorowego weszli przedstawiciele władz państwowych i samorządowych, przedstawiciele Komendy Wojennej oraz liczni reprezentanci miejscowych organizacji polit. z ob. starostą Sawickim i burmistrzem Zemskim.¹⁰

Ostrów jako ważny węzeł kolejowy leżał na trasie przejazdu repatriantów, stąd nowe zadania obciążające samorząd w 1945 r. Na opiekę nad przesiedleńcami zwracał uwagę Pełnomocnik Rządu R.P. na Województwo Poznańskie, w piśmie z dn. 26 III 1945 r. do burmistrza miasta Ostrowa:

Należy wykorzystać wszelkie możliwości i środki, stojące do dyspozycji obywateli Starostów, by nie dopuścić do przetrzymywania repatriantów w wagonach, na rampach, placach kolejowych itp. (...) Zaświadczenia i karty ewakuacyjne repatriantów są również podstawą do zameldowania się, jak też uprawniają do korzystania z kart żywnościowych i innych świadczeń, z których korzystają stali mieszkańcy danej miejscowości.¹¹

Wg danych Komisji Mieszkaniowej MRN do miasta przybywało ok. 600 osób miesięcznie. Komisja Opieki nad Repatriantami wspólnie z Komisją Opieki Społecznej starały się zająć przesiedleńcami. Na podstawie relacji „Głosu Ostrowskiego” dowiadujemy się:

Zorganizowano dom noclegowy przy dworcu z 850 miejscami do spania, kuchnie ludowe przy ul. Kaliskiej 11, Sądowej 8, wydając dziennie 2000 obiadów.¹²

⁹ APK, A m O, sygn. 17. *Protokółarz Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 3 VI 1950.

¹⁰ „Głos Ostrowski” 1945, nr 1, z 10 VI 1945.

¹¹ APK, A m O, sygn. 7. *Okólniki, przepisy i zarządzenia*, pismo z dn. 26 III 1945.

¹² „Głos Ostrowski” 1946, nr 4, z 27 I 1946.

Kolejną przyczyną niedoboru budżetowego za 1945 r. było przejęcie części majątku miasta przez wkraczającą Armię Czerwoną. Na przykład z zarekwirowanych przez Rosjan z gospodarstwa miejskiego 75 koni w lutym 1945 r. na akcję siewną, po roku wróciło tylko 20. Miasto w 1945 r. było miejscem powtarzających się grabieży mienia prywatnego, o czym informował Referent Śledczy w Ostrowie, w sprawozdaniu z 30 IV do Komendy Wojewódzkiej MO:

Spółceństwo polskie odnosi się do władz sowieckich nieprzychylnie, a to z uwagi na gwałty i grabieże, dokonywane przez żołnierzy sowieckich przy wkraczaniu na tutejsze tereny, które nadal się powtarzają. (...) W dniu 27 IV 1945 r. w nocy żołnierze sow. wtargnęli do kilku mieszkań polskich w Ostrowie, przy drodze Gorzyckiej plądrowali mieszkania i zabrali obywatelom polskim ubrania itp. Jak stwierdzono, żołnierze ci jechali pociągiem na front i mając postój w Ostrowie, udali się na rabunek.¹³

Zobowiązania materialne armii Czerwonej wobec miasta zostały w późniejszym czasie pominięte. Jako przykład może posłużyć pismo Ministra Administracji Publicznej do wojewody w Poznaniu z 9 VIII 1948 r., przesłane w formie okólnika do prezydenta miasta:

Delegatura Rządu R.P. przy Dowództwie Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej zakomunikowała Min. Admin. Publ., że zgłoszenia związków samorządowych o wypłatę należności, powstałych z tytułu usług, świadczonych przez związki samorządowe na rzecz jednostek Armii Radzieckiej, wpływają ze znacznym opóźnieniem, i to niejednokrotnie wtedy, gdy jednostki wojskowe, których należność dotyczy, zostały przeniesione w inne miejsce postoju lub też rozwiązane. Taki stan rzeczy utrudnia bądź uniemożliwia dochodzenie i zlikwidowanie pretensji.¹⁴

O dodatkowych zadaniach i obciążeniach finansowych samorządu świadczy liczba 22 Komisji MRN, działających na przełomie 1945/1946 r. Były to następujące Komisje: Opieki na Repatriantami, Podatkowa, Aprowizacyjna, Badania Zbrodni Niemieckich, Gminny Komitet Dostaw Zboża i Ziemniaków, Deputacja Rzeźni Miejskiej, Obyczajowa, Kontroli Administracji Państwowej, Miejskich Zakładów Przemysłowych, Kontroli Przedsiębiorstw i Instytucji Publicznych, Przemysłowa, Budżetowa, Kultury i Sztuki, Finansowa, Opieki Społecznej, Mieszkaniowa, Kontrolna dla majątków opuszczonych i

¹³ APK, Starostwo Powiatowe w Ostrowie, sygn.35. sprawozdanie z dn. 30 IV 1945.

¹⁴ APK, A m O, sygn.7. *Okólniki, przepisy i zarządzenia*, pismo z dn. 9 VIII 1948.

porzuconych, Kontrolna dla Urzędu Bezpieczeństwa i MO, dla spraw volksdeutschów, Kontroli Administracji samorządowej oraz deputacje – budowlana i kanałowo-leśna.¹⁵

W miarę przejmowania majątku samorządowego przez państwo, zakończenia działań wojennych, likwidacji pluralizmu politycznego i niezależności podatkowej gminy miejskiej, ilość Komisji MRN uległa zmniejszeniu do 13. W 1950 r. działały następujące: Kontroli Społecznej, Finansowo-Budżetowa, Oświatowa, Miejskich Zakładów Przemysłowych, Budowlana, Miejski Komitet Biblioteczny, Przeciwpozarowa, Lokalowa, Zdrowia, Kwalifikacyjna, Podatku Gruntowego, Kontroli Cen i Weryfikacyjna.¹⁶

Zmniejszenie liczby i kompetencji komisji MRN w ciągu analizowanego okresu wynikało z przejmowania ich dotychczasowych zadań przez Komitet Miejski PZPR. Potwierdzają to tematy poruszane podczas obrad Egzekutywy KM, np. z dnia 11 II 1949 r.:

Komisja opracowała zmianę MRN i Zarządu Kolegialnego, jak również brała udział w opracowaniu budżetu miejskiego. Tow. Adamus stawia wniosek, aby upoważnić Komisję, by przeprowadziła obniżkę diet Prezydium MRN i Komisji do 150 zł. a radnym MRN bez diet, który to wniosek został uchwalony. Zadania Komisji (Egzekutywy) celem przeprowadzenia zmian w poszczególnych Komisjach MRN. Egzekutywa K. M. stawia zadania dla tow. tow. przewodniczących Komisji MRN, aby składali sprawozdania na Egzekutywie. (...) Ze względu odbywania się posiedzenia MRN przerwano posiedzenie egzekutywy.¹⁷

Proces przejmowania majątku samorządowego przez państwo rozpoczął się, co zostało wcześniej zasygnalizowane, od likwidacji KKO miasta. Radni wybrali 5 IX 1947 r. likwidatorów i rozwiązali Komisję KKO miasta. Natomiast dopiero dwa lata później, na posiedzeniu MRN 6 VIII 1949 r. przyjęli do wiadomości pismo Biura Komunalnych Kas Oszczędności – Delegatury w Poznaniu Narodowego Banku Polskiego w sprawie likwidacji KKO miasta Ostrowa. Postanowienie Ministerstwa Skarbu z 10 III 1947 r. zostało wykonane, było ono zbieżne z polityką tworzenia przez państwo NBP.¹⁸

Kolejnym zakładem samorządowym przejętym przez państwo była elektrownia. Ta największa inwestycja miasta z 1927 roku, wzniesiona za kredyt z amerykańskiej

¹⁵ APK, A m O, sygn. 15. Protokółarz *Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 29 XII 1945.

¹⁶ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 24 I 1950.

¹⁷ Archiwum Państwowe Poznań (Dalej APP), KM PZPR w Ostrowie 1949 r. sygn. 94/III/1. Protokół z dn. 11 II 1949.

¹⁸ APK, A m O, sygn.17. Protokółarz *Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 6 VIII 1949.

firmy Ulen Company New York, stanowiła symbol nowoczesnego Ostrowa w II RP.¹⁹ Po zasygnalizowanych wcześniej problemach z Wydziałem Przemysłowym w Poznaniu, na posiedzeniach MRN w II półroczu 1945, proces przejmowania majątku dokonał się dwa lata później. Na posiedzeniu MRN 9 VI 1947 r. zmieniona personalnie rada podejmuje uchwałę o przekazaniu terenu pod budowę stacji rozdzielczej dla Okręgowego Zakładu Energetycznego miasta Kalisza. Poprzedza ją etap gospodarowania tym zakładem miejskim, poprzez przeprowadzenie niezbędnych remontów silników, kredytowanych z Komunalnego Banku Kredytowego w Poznaniu na sumę 2 000 000 zł. Po wybudowaniu stacji rozdzielczej w następnym roku budżetowym:

Prezydent miasta zakomunikował, że budżet miasta Ostrowa na rok 1949 zatwierdzony został przez Wydział Wojewódzki. Poza tym podał do wiadomości, że z dniem 6 X 1948 r. Elektrownia Miejska przechodzi na rzecz Zjednoczenia Energetycznego w Łodzi.²⁰

W ten sposób w 20 lat po wybudowaniu elektrowni miejskiej za sumę 120 000 dolarów samorząd stracił kolejny obiekt na rzecz skarbu państwa.

Chcąc uniknąć utraty kolejnego zakładu komunalnego, MRN na posiedzeniu 24 IX 1946 r. podjęła uchwałę:

przejąć w administrację miasta, a w przyszłości na własność przedsiębiorstwo poniemieckie pod nazwą "Browar Ostrowski", a będące obecnie pod zarządem państwowym. (...) przez podniesienie jakości i wydajności produkcji uzyska również miasto odpowiednie korzyści materialne.²¹

Zgodnie z ustawą KRN o nacjonalizacji z 3 I 1946 browar Waltera Hirscha został upaństwowiony. Natomiast starania samorządu o przejęcie budynków poniemieckich, zgodnie z ustawą o nacjonalizacji, zakończyły się sukcesem. W ten sposób miasto uzyskało następujące nieruchomości, przeznaczając je na wskazane cele:

Karl Nasarek	- bursa szkolna
Edmund Gehliek	- ośrodek zdrowia
Emma Schulz	- żwirownia miejska

¹⁹ *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*. Poznań 1990, s. 253.

²⁰ APK, A m O, sygn. 16. *Protokółarz Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 11 IX 1948.

²¹ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 24 IX 1946.

Artur Klintsch	- Miejski Przytułek dla Starców
Gustaw Sinner	- Miejskie Przedszkole
Józef Schudobayn	- przeznaczone na wymianę i odszkodowania dla
Walter Hirsch	obywateli Polaków
Fryderyk Spiler i in.	
Osiedle Robotnicze	- mieszkania komunalne. ²²

MRN czyniła bezskuteczne starania o przejęcie w administrację miasta Drukarni Miejskiej pod zarządem państwowym, stanowiącej mienie porzucone po Niemcu Alfredzie Hoffmanie.

Reforma rolna również stanowiła podstawę do powiększenia uszczuplonego majątku gminy miejskiej. Miasto otaczały majątki ziemskie rodzin: Lipskich, Radziwiłłów, Szembeków, Ponińskich i innych. Część znajdowała się w obrębie granic administracyjnych miasta. Największe powierzchnie ogólne majątków zajmowały: Przygodzice – 9 753,74 ha, Karski – 754,90 ha, Wysocko Wielkie – 677, 45 ha, Zębców – 343,74 ha, Kamienice Stare – 241,23 ha oraz Gorzyce Wielkie – 205,61 ha.²³

W związku z przybyciem Pełnomocnika Rządu do spraw reformy rolnej na powiat ostrowski, działacza PPR Andrzeja Madeja, w dniu 15 III 1945 r. MRN składa wnioski:

o nadaniu ziemi Gminie Miejskiej Ostrów na wieczystą własność 36 ha z folwarku Zębców na nowe osiedle podmiejskie i ogródki działkowe; 26, 5 ha z folwarku Kamienice Stare przeznaczone na zieleńce i zalesienie.²⁴

Również w następnym roku samorząd podejmuje uchwałę o przekazaniu na cele rozbudowy 124,88 ha z byłych dóbr Przygodzice w obrębie dzielnic: Krępa i Zacharzew. Z powodu przejęcia obszarów leśnych przekraczających 25 ha przez państwo, MRN podejmuje na posiedzeniu 23 XII 1946 r. uchwałę o przyznaniu miastu, zabranych przez administrację państwową lasów. Są to lasy: Lewkowiec i Szczygliczka z przeznaczeniem na podmiejski teren wycieczkowo-wypoczynkowy oraz las Wtórek na rozbudowę wodociągów miejskich.²⁵ Zakończeniem procesu przejmowania ziem wg art. 15 dekretu o reformie rolnej było przekazanie po 3 latach starań Gminie Miejskiej Ostrów

²² *Ibidem*, posiedzenie z dn. 22 III 1948.

²³ *Kształtowanie władzy ludowej w Ostrowskiem w latach 1945-1949. Wydano z okazji XXX rocznicy powstania Polskiej Partii Robotniczej*. Red. T. Kaczmarek. Ostrów Wielkopolski 1974, s. 68.

²⁴ APK, A m O, sygn.15. *Protokółarz Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 21 VIII 1945.

następujących terenów: z folwarku Kamienice Stare - 26 ha, z Zębowa – 36 ha, z gminy Przygodzice – 2 ha. Wszystko zostało zatwierdzone ostatecznie uchwałą 11 IX 1948 r.²⁶ Powiększenie własności miejskiej obejmowało dotychczasowy obszar w granicach administracyjnych, który wynosił niezmiennie 2 903 ha. Dotyczyło to tylko terenów rolnych i lasów.

W przypadku zakładów komunalnych samorząd w tym okresie nadal był pozbawiany własności i samodzielności. Gazownia miejska wybudowana w 1867 roku stanowiła najstarszy zakład samorządowy. Dostarczał on miastu w 1946 r. oprócz gazu (1 460 000 m³) koks (2 266 000 kg.), i smołę (99 000 kg.). W roku 1948 miasto przystąpiło do rozbudowy sieci miejskiej (w ciągu 5 lat tylko 600 m. gazociągu). Możliwe było to dzięki pożyczce średnioterminowej uzyskanej w Komunalnym Banku Kredytowym w Poznaniu, na sumę 7 100 000 zł. W lutym 1949 r.:

na skutek ujednoczenia cen gazu w całym kraju, tutejsza gazownia ograniczyła się do mechanicznego przejścia na wyższą taryfę, obliczając należności za konsumpcję gazu według nowej taryfy.²⁷

Mieszkańcy odczuli to poprzez podwyżkę cen gazu, a zakład został włączony w 1950 r. w system dotowanych przez państwo przedsiębiorstw komunalnych (wodociągów i kanalizacji oraz zakładu oczyszczania miasta).²⁸

Ostatnim zakładem komunalnym przejętym przez państwo była rzeźnia miejska. Był to obiekt zbudowany jeszcze przez zarząd niemiecki przed I wojną światową. Proces przejmowania własności, uwidocznił się w połowie 1946 r., w związku ze zwiększeniem wymiaru podatku obrotowego i dochodowego za Miejskie Zakłady Przemysłowe. Dyrekcja rzeźni, także poprzez MRN, zwracała się do Ministerstwa Skarbu z prośbą o wstrzymanie podwyżki, do czasu przeprowadzenia napraw. Podwyżka podatków przyspieszała proces likwidacji zakładu. Proponowane podatki to: 15% - od badania zwierząt, 61% - za użytkowanie urządzeń w rzeźni, 20% - za użytkowanie chłodni i 4% od używania wagi. Po zastosowaniu domiaru podatkowego nastąpiła fala powszechnej krytyki kierownictwa rzeźni. Na sesji MRN 9 IV 1949 r.:

²⁵ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 23 XII 1946.

²⁶ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 11 IX 1948.

²⁷ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 16 II 1949.

zabierali głos radni (...), którzy w swoich przemówieniach poparli całkowicie wygłoszoną przez ob. Adamusa krytykę odnośnie prowadzenia gospodarki przez kierownictwo Rzeźni Miejskiej (...) gospodarka prowadzona była chaotycznie, a jej żywotne interesy omawiane były nieraz przy kawie i kieliszku.²⁹

W ślad za tym „Gazeta Ostrowska” z 21 IV donosiła:

Ostatnie 51 posiedzenie MRN w Ostrowie było bardzo ożywione i wywołało ogólne zainteresowanie w mieście. Na posiedzeniu tym miała bowiem miejsce generalna krytyka działalności gospodarki miejskiej. Było bardzo dużo głosów krytycznych, które dopatrywały się w tej gospodarce dużo rozrzutności i nieraz nieumiejętności w prowadzeniu poszczególnych dziedzin administracji miejskiej.³⁰

W dniu 7 IX 1949 r., zgodnie z pismem Centralnego Zarządu Przemysłu Mięsnego rzeźnia miejska została przejęta przez państwo. Od tej chwili rozpoczął się okres kłopotów zaopatrzeniowych w mięso.

Tematyka zaopatrzenia była często omawiana na posiedzeniach egzekutywy KM PZPR:

tow. Zemski wiceprezydent miasta Ostrowa mówi, że został poinformowany, iż spęd ostrowski idzie poza powiat, to znaczy na inne tereny, a natomiast do Ostrowa zostaje przekazywany spęd spoza powiatu, a dokładnie z Konina i spęd ten zazwyczaj przychodzi w terminie późniejszym. (...) Ponadto wskazuje na fakt, że rozdzielana robotnikom słonina jest tak mocno solona, że świat pracy kupując słoninę płaci za co najmniej 10 % soli, gdyż tyle soli odchodzi ze słoniny po strąśnięciu...³¹

Proces przejmowania zakładów komunalnych przez państwo doprowadził po okresie 5 lat, oprócz zmian formy własności i zasad gospodarowania, do podwyżek cen: gazu, prądu, wody oraz pogorszenia jakości zaopatrzenia: mięso, przerwy w dostawach prądu. Za to powiększył się obszar terenów będących własnością miasta na skutek reformy rolnej (przejęcie 64 ha). Zakłady komunalne, mające obok systemu podatków przynosić dochód samorządowi, zostały przejęte przez państwo w opisywanych tu latach 1945–1950. Pod koniec omawianego okresu miasto zostało z 6 dotowanymi przez

²⁸ E. Kwiecińska-Boczyło, *Gospodarka komunalna i mieszkaniowa Ostrowa Wielkopolskiego w XXX-leciu Polski Ludowej*, „Rocznik Kaliski” 1978, t. XI, s.150.

²⁹ APK, A m O, sygn. 16. *Protokół Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 9 IV 1949.

³⁰ „Gazeta Ostrowska” 1949, nr 107, z 21 IV 1949.

³¹ APP, KM PZPR w Ostrowie 1949r. sygn. 94/III/1. Protokół z dn. 14 X 1949.

państwo przedsiębiorstwami. Były to: Gazownia, Wodociągi, Kanalizacja, Zakład Oczyszczania Miasta, Zarząd Nieruchomości i Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane. Do tego posiadało 3 zakłady użyteczności publicznej: Dom Opieki dla Dorosłych, Żłobek Dzienny, Bibliotekę i Czytelnię Miejską.³²

Pierwsza po wojnie Miejska Biblioteka Publiczna została otwarta 16 I 1949 r. Liczyła 867 książek i 359 czytelników. W pierwszym roku powiększyła zbiory kosztem bibliotek: TCL, Spółdzielni Księgarsko-Papierniczej i Towarzystwa Czytelni Kobiet. Jej kierownikiem był Jan Szubert. Ambitne cele otwartej placówki nakreślił zastępca przewodniczącego MRN Leon Karasiewicz na ostatniej sesji 3 VI 1950 r.:

Biblioteka propaguje biblioteczki ideologiczne by klasie robotniczej dać podwaliny ideologiczne, uzbroić ją w niezwykły oręż w walce z reakcją w umocnieniu sprawiedliwości społecznej...³³

Mijało się to z prawdą, gdyż podstawę biblioteki stanowiły powieści - 2 107 sztuk, dzieła marksistowskie liczyły tylko 202 sztuki (dane z II 1950).

Największym jednak sukcesem samorządu było rozpoczęcie budowy szkoły powszechnej, i to pomimo początkowej odmowy Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu – Wydział Odbudowy z 21 V 1948 r. Jako powód podano szpecenie ładu architektonicznego w sąsiedztwie bryły kościoła katolickiego. Dopiero włączenie budowy do Państwowego Planu Inwestycyjnego i przyjęcie patronatu przez (założone w 1949 r.) Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, przyspieszyło inwestycję. Jak donosiła prasa:

W 5 rocznicę ogłoszenia Manifestu PKWN odbyła się w Ostrowie uroczystość wmurowania aktu erekcyjnego w budujący się gmach szkoły powszechnej TPD przy ul. Ułańskiej. Budowę szkoły rozpoczęto w lipcu 1947 r., na mocy uchwały MRN z dnia 24 września 1946, (...) szkoła TPD będzie odpowiadać wszystkim wymaganiom najnowocześniejszego budownictwa szkolnego. Powierzchnia jej obejmie 36 tys. m. kw., 24 duże jasne klasy, aulę, piękne sale gimnastyczne, szatnie, gabinety naukowe...³⁴

Inicjatywę samorządu przejęło państwo, a obiekt miał służyć planowej laicyzacji młodzieży we wzorcowej szkole TPD.

³² APK, A m O, sygn. 17. *Protokółarz Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 25 IV 1950.

³³ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 3 VI 1950.

³⁴ „Gazeta Ostrowska” 1949, nr 200, z 26 VII 1949.

Począwszy od 1949 r., po przejęciu dochodowych zakładów komunalnych przez państwo, samorząd zajmował się już tylko uchwalaniem wniosków do Państwowego Planu Inwestycyjnego, Natomiast na sesji 6 VIII 1949 r. przegłosował:

uchwałę w sprawie gospodarki komunalnej w 6–cio letnim Planie Rozwoju i Przebudowy Gospodarki Polski dla miasta Ostrowa, w ramach wyznaczonego przez Prezydium W.R.N. rzeczowego podziału nakładów inwestycyjnych, na ogólną sumę 111 850 000 zł.³⁵

Był to koniec okresu samodzielności gospodarczej miasta. Z wymienionych na początku artykułu podatków lokalnych w 1949 r. pozostały tylko: gruntowy, od nieruchomości, od lokali, od publicznych zabaw, rozrywek i widowisk, od psów, hotelowy oraz od plakatów i szyldów.

Bilans budżetów w opisywanym okresie przedstawiał się następująco (dane w złotych):³⁶

	1945	1946	1947	1948	1949
dochody	9 355 472,06	20 253 535,93	66 990 146,62	112 884 588,92	163 221 419,60
wydatki	9 851 905,87	18 263 528,05	67 431 568,46	119 750 087,36	143 364 290,36
niedobór/ nadwyżka	-496 433,81	1 990 007,88	-441 421,84	-6 852 498,44	19 857 129,24

Niedobory z 1945 r. spowodowało uczestnictwo miasta w procesie odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych, ujemny bilans budżetu z lat 1947 i 1948 to następstwo przejęcia przez państwo dochodowych zakładów gospodarki komunalnej.

Opisywany okres, ze względu na brak porównawczych danych statystycznych, bilansuje następujące zestawienie.

	Jednostka miary	Stan w 1945	Stan w 1950
Długość sieci wodociągowej	km	33	35,5
Długość sieci kanalizacyjnej	km	31,6	31,6
Długość sieci gazowej	km	23,4	24
Produkcja gazu	tys. m ³	1 628,0	1 479,0
Długość ulic ogółem	km	120	120
w tym o nawierzchni ulepszonej	km	13,6	14,2
Ilość budynków mieszkalnych	budynek	2 428	2 483
Ilość mieszkań	mieszkania	7 600	7 560

³⁵ APK, A m O, sygn. 17. *Protokółarz Rady Miejskiej*, posiedzenie z dn. 6 VIII 1949.

³⁶ *Ibidem*, posiedzenie z dn. 3 VI 1950.

Ilość izb mieszkalnych	pomieszczenie	22 120	22 382
Ilość ulicznych punktów świetlnych	punkt świetlny	163	210
Powierzchnia ogródków działkowych	ha	15,54	29,33
Ilość szkół podstawowych	szkoła	7	7
Wydatki inwestycyjne	tys. zł.	brak danych	1 547,9
Wydatki bieżące	tys. zł.	brak danych	5 202,0
Ilość łóżek w szpitalach	łóżko	140	145
Liczba przedszkoli ³⁷	przedszkole	3	3

W przedstawionej części, dotyczącej zadań samorządu na etapie zmian własnościowych, można wyróżnić trzy fazy.

Okres 1945 – 1946 to uznanie dotychczasowych form własności gminy miejskiej, spowodowany chwilową jeszcze niezależnością MRN. Wymiana osobowego składu rady i ostateczne przejęcie inicjatywy przez powstały w grudniu 1948 r. klub radnych PZPR kończy ten etap. Towarzyszy temu procesowi chwilowego uznania własności okres ważnych rozstrzygnięć w walce z podziemiem, referendum i wybory do sejmu.

Okres 1947-1949, pokrywający się z planem 3-letnim, oznaczał również przebudowę struktury gospodarczej samorządu. Państwo dokonało akumulacji kapitału, posługując się m. in. zakładami komunalnymi o wysokiej dochodowości (elektrownia, gazownia, rzeźnia).³⁸ Zasobna i solidna Wielkopolska wniosła, na przykładzie samorządu Ostrowa, wkład w proces integracji ziem odzyskanych i przemieszczania repatriantów. System bankowy został zunifikowany przez włączenie KKO miasta do KKO powiatu, a następnie zlikwidowany. Hasła odbudowy ze zniszczeń wojennych można odnieść, w przypadku ocalonego od zniszczeń miasta, do największej inwestycji – budowy szkoły powszechnej (do 1950 r. oddano tylko stan surowy). Do pozytywnych zmian należy również zaliczyć wprowadzenie po wyzwoleniu 7-letnich szkół podstawowych w mieście oraz walkę z analfabetyzmem. W tym czasie powstała Miejska Biblioteka Publiczna.

Rok 1945 rozpoczął wprowadzenie ogólnie sterowanej i kontrolowanej przez Prezydium WRN w Poznaniu oraz Komitet Miejski PZPR gospodarki municypalnej, zgodnie z wytycznymi Państwowej Komisji Planowania. Niestety nie miało to już nic

³⁷ Źródło: *Miasto Ostrów Wielkopolski w latach 1945-1967: osiągnięcia i wyniki działalności*. Red. T. Fudała. Ostrów Wlkp. 1968, s. 66 – 69; E. Kwiecińska – Boczyło, op. cit., s. 136-165.

³⁸ S. Jankowiak, *Wielkopolska w okresie stalinizmu*. Poznań 1995, s. 114.

wspólnego z przedwojenną ideą samorządu, opartą na gospodarczej podmiotowości i niezależności.

Symbolem zmian tego okresu dla miasta może być wspomniana wcześniej przebudowa w stylu barokizującym ratusza, rozpoczęta w 1948 r., wg projektu inż. K. Ulatowskiego z Poznania.³⁹

³⁹ *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu, op. cit.*, s. 611; *Ostrów Wielkopolski w dawnej pocztówce*. Ostrów Wlkp. 1998, s. 11.